

1.2. ОБҐРУНТУВАННЯ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Оксана ПРИШЛЯК, Галина ДРАПАК

Основною метою державної політики України у галузі освіти є забезпечення рівних можливостей, створення умов для самореалізації, розвитку кожного окремого громадянина, оновлення змісту освіти та освітнього процесу відповідно до індивідуальних, суспільних вимог та потреб ринку праці. Характерною ознакою для більшості країн світу все більше стає етнічне і культурне розмаїття. Глобалізаційні процеси, наростання міграції у небачених раніше масштабах приводять до влиття у раніше монолітно етнічні народи різноманітних етнокультурних груп зі своїми віруваннями, традиціями, обрядами, святами тощо. Зазначені процеси все активніше впливають і на етнічну та культурологічну ситуацію в Україні. Все це актуалізує проблему співіснування в одному суспільстві різних етносів, налагодження взаєморозуміння та поваги між ними, тобто проблему його міжкультурності. Нині ідея міжкультурності є предметом розгляду на численних форумах і конференціях, оскільки постає проблема пошуку засобів примирення, взаємовизнання культурних здобутків різних народів.

Міждисциплінарний статус дослідження проблеми формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій визначає різноманітність методологічних підходів до формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій у закладі вищої освіти. Так, на рівні загально філософської методології проблема формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій характеризується як вивчення її на тлі міграційних і глобалізаційних процесів,

зокрема, їх культурологічно-духовного аспекту. Конкретно-методологічна методологія покликана деталізувати загальнонаукові підходи до осмислення і розробки системи формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій у закладі вищої освіти.

Аналіз світового досвіду підготовки фахівців соціономічних професій свідчить, що одним зі шляхів підвищення ефективності їх професійної підготовки, узгодження результативності цього процесу з сучасними вимогами і потребами, є запровадження компетентнісного підходу та створення ефективних механізмів його функціонування.

Компетентнісний підхід, зауважує М. Нагач, претендує на роль концептуальної основи освітньої політики, підсилює практичну орієнтацію освіти, підкреслює важливість досвіду, знань, умінь і навичок, ототожнюється зі спрямованістю освітнього процесу на формування та розвиток ключових і предметних компетентностей особистості майбутнього фахівця²⁹.

В. Луговий акцентує увагу на системоутворювальній ролі компетентностей при проектуванні та організації освітнього процесу. За таких умов, первинною й системоутворювальною складовою стає не процесуальна (навчально-викладацько-оцінювальна), а результативна, виражена в термінах компетентностей: увага зосереджується на результаті освіти, а не на процесі. Майбутній фахівець має бути компетентним у вирішенні конкретних професійних завдань, базуючись на набуті теоретичні знання у практичній діяльності, що в першу чергу передбачає формування і розвиток відповідних професійних компетентностей³⁰.

²⁹ Нагач М.В. Підготовка майбутніх учителів у школах професійного розвитку в США: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / М.В.Нагач; Університет менеджменту освіти Академії педагогічних наук України. – К., 2008. – 21 с.

³⁰ Луговий В. І. Європейська концепція компетентнісного підходу у вищій школі та проблеми її реалізації в Україні / В. І. Луговий // Педагогіка і психологія. – 2009. – № 2. – С. 13–26.

У сучасній освітній практиці певна група науковців вважають, що орієнтація на формування компетенцій є найбільш раціональним підходом до організації навчально-виховного процесу, що дозволяє значно підвищити рівень і якість підготовки майбутніх фахівців; наситити освітні програми якісно новим змістом; забезпечує зростання фахового рівня майбутніх випускників вузів; стимулює викладачів до застосування компетентнісного підходу у процесі підготовки майбутніх фахівців ³¹.

Тому, розглядаючи професійну підготовку майбутніх фахівців соціономічних професій у ЗВО з позиції компетентнісного підходу, можемо стверджувати, що результатом такої підготовки є сформованість у випускників сукупності певних компетенцій відповідно до змісту й особливостей майбутньої діяльності та здатності їх професійно застосувати у певній сфері професійної діяльності.

Перевагою застосування компетентнісного підходу у підготовці майбутніх фахівців є те, що це дає змогу оцінити знаннєву компоненту і особистісні зміни, які відбулись у процесі такої підготовки у закладі вищої освіти. Для фахівців соціономічних професій зручною є компетентнісна модель, що складається з двох груп компетентностей: - першу групу складають компетентності, які є загальними, базові для усіх фахівців соціономічних професій; у науковій літературі такі компетенції мають різні назви — ключові/загальні/соціально-особистісні/базові; — другу групу — компетентності, зумовлені предметною галуззю, специфікою діяльності — професійні, спеціальні, фахові та інше ³².

Загальна структура професійної компетентності фахівців соціономічних професій, сукупність її видів буде диференціюватися в залежності від

³¹ Овчарук О. В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти / О. В. Овчарук // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / за заг. ред. О. В. Овчарук. – К., 2004. – 111 с.

³² Овчарук О. В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти / О. В. Овчарук // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи ; [під заг. ред. О. В. Овчарук]. – К. : К.І.С., 2004. – 111 с.

виконуваними ними функцій і професійних завдань. В такому контексті варто дослідити вимоги, які ставить суспільство до професійної діяльності відповідних фахівців. Сукупність видів професійної компетентності фахівців соціономічних професій є показником їх зрілості, готовності до професійної діяльності та налагодження комунікації, становлення особистості індивіда та професіонала.

Професійна компетентність складається з сукупності необхідних для реалізації професійної діяльності компетенцій. Найважливішими з них є здібності, знання, вміння, навички та відповідальність. Таким чином, виникає проблема уточнення підпорядкованості та взаємодії різних компетентностей, а, відповідно, і сформованих компетенцій. На думку учених і практиків (О. Антонова, О. Байбакової, М. Євтуха, Н. Кузьміної, В. Монахова, Н. Ничкало, В. Сластьоніна та інших), суттєвим елементом професійної компетентності сучасного фахівця є міжкультурна компетентність, яка проявляється у здатності особистості спеціаліста виходити за межі власної культури та набувати особистісно-професійних якостей медіатора культур, при цьому, не втрачаючи власної національної ідентичності; у вміннях налагоджувати комунікацію та досягати взаєморозуміння з представниками різноманітних культур на основі знань, умінь і навиків, досвіду та дотримання універсальних правил і норм етики³³.

³³ Протасов А. Г. Теоретико-методичні засади формування професійної компетентності майбутніх фахівців з неруйнівного контролю та технічної діагностики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д. пед. н.: спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти/А.Г. Протасов. – К., 2012. – 40 с.

Аналіз наукової літератури засвідчує зацікавленість українських (Л. Воротняк³⁴, О. Гуренко³⁵, Р. Кравець³⁶, Л. Хомич, Л. Султанова, Т. Шахрай³⁷ та інших) та зарубіжних (М. Байрам³⁸, Д. Дієрдорф³⁹, Д. Танген⁴⁰ та інших) дослідників з соціології, соціальної роботи, освітології, культурології, психології, філософії, лінгвістики різними аспектами міжкультурної компетентності, вивченням її суті й змісту, особливостей, концепцій, теорій і факторів її формування.

Результати аналізу психолого-педагогічних досліджень свідчать про наявність різноманітних поглядів на природу та розуміння сутності означеної категорії. У зарубіжну наукову літературу поняття «міжкультурна компетентність» було введено на початку 1970-х років при становленні міжкультурної комунікації як самостійного наукового напрямку. Дослідження тих років здебільшого актуалізували питання етно- та культуроцентризму та пошуку ефективних шляхів подолання означених явищ у процесі міжкультурної взаємодії.

У 70-х роках ХХ століття починає формуватися нове бачення проблем міжкультурного спілкування. В умовах розширення співпраці між країнами в галузях економіки, культури, ділового спілкування постала необхідність

³⁴ Воротняк Л.І. Педагогічна технологія формування полікультурної компетентності магістрів у вищих навчальних закладах: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Людмила Іванівна Воротняк. – Хмельницький, 2009. – 252 с.

³⁵ Гуренко О.І. Полікультурна освіта майбутніх соціальних педагогів: теоретико-методичний аспект: монографія / Ольга Іванівна Гуренко. – Бердянськ: Видавець Ткачук О.В., 2014. – 588 с.

³⁶ Кравець Р.А. Теоретичні і методичні основи полікультурної освіти майбутніх фахівців аграрної галузі дис. ...д-ра. пед наук 13.00.04 / Р.А.Кравець. – Хмельницький, 2018. – 577 с.

³⁷ Полікультурна освіта в контексті загальнокультурного розвитку особистості педагога: монографія / Л.О.Хомич, Л.Ю.Султанова, Т.О.Шахрай. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. – 212 с.

³⁸ Byram M., Nichols A., Stevens D. (2001), *Developing intercultural competence in practice*. New-York: Multilingual Matters, 296 p.

³⁹ Deardorff, D. K. (2006), *The Identification and Assessment of Intercultural Competence as a Student Outcome of Internationalization at Institutions of Higher Education in the United States*, *Journal of Studies in International Education* 10:241-266

⁴⁰ Tangen, D., Mercer, K. L., Spooner-Lane, R., & Hepple, E. (2011). *Exploring intercultural competence: A service-learning approach*. *Australian Journal of Teacher Education*, 36(11), 62–72.

розробки адекватних теоретичних основ та пошуку ефективних засобів міжкультурної взаємодії та міжкультурного спілкування. Ці процеси активізували розуміння необхідності формування професійної компетентності фахівців, здатних ефективно здійснювати професійну діяльність у процесі міжкультурної взаємодії. Так, Е. Роджерз та Т. Стейнфатт дійшли до висновку, що «мета більшості досліджень з питань підготовки фахівці для професійної діяльності у сфері міжкультурної взаємодії є підвищення їх міжкультурної компетентності». Міжкультурну компетентність дослідники визначають як рівень, на якому індивід спроможний ефективно та на належному рівні обмінюватись інформацією з представниками інших культур⁴¹.

Уявлення про те, що оволодіти міжкультурною компетенцією можна за рахунок знань, отриманих у процесі спілкування у західній науковій думці панувало до середини 1980-х рр. За таких умов, у західній антропології міжкультурну компетентність розглядали у двох аспектах:

1) як здатність сформувати в собі чужу культурну ідентичність, тобто відмовитися від рідної культурної приналежності, що передбачає засвоєння максимального обсягу інформації й адекватного знання іншої культури, мови, цінностей, норм, стандартів поведінки іншого комунікативного співтовариства;

2) як здатність налагоджувати взаємодію, контакти з представниками іншої культури навіть при обмеженому знанні основних елементів цієї культури⁴².

На початку ХХ століття у структурі міжкультурної компетентності окрім комунікативної виділяють мовну та культурну складові. Більшість зарубіжних науковців визначає її як інтегративну здатність індивіда, що включає систему міжкультурних знань, умінь і навичок, потреб та інтересів, міжкультурних якостей, мотивів і цінностей, досвіду, соціальних норм і правил поведінки, які є

⁴¹ Everett M. Rogers, Thomas M. Steinfatt. *Intercultural Communication* / M. Everett Rogers, M. Thomas Steinfatt. – Waveland Press, Inc. Prospect Heights, Illinois, 1999. – 292 p.

⁴² Byram M., Nichols A., Stevens D. (2001), *Developing intercultural competence in practice*. New-York: Multilingual Matters, 296 p.

необхідними для щоденної життєдіяльності в міжкультурному середовищі. Міжкультурна компетентність, на думку переважної більшості дослідників, реалізується у здатності вирішувати професійні завдання у процесі взаємодії з представниками інших культур (М. Байрам⁴³, Д. Дієрдорф⁴⁴, Д. Танген, К. Мерасек, Р. Спунер-Лейн⁴⁵ та інших). Ю. Кім, акцентуючи увагу на ролі поведінки і професійної діяльності особистості, трактує міжкультурну компетентність як «загальну здатність індивіда здійснювати поведінку і діяльність, яка сприяє кооперативним відносинам у всіх типах соціальних і культурних контекстів, де є культурна або етнічна відмінність»⁴⁶.

Однак, найбільшого поширення і визнання здобуло визначення «міжкультурної компетентності» В. Шпітцберга та Г. Шаньйона, котрі на основі аналізу і систематизації різних підходів до трактування даного поняття у своїй праці «Концептуалізація міжкультурної компетенції», міжкультурну компетентність визначають як «відповідне та ефективне управління взаємодією людей, які в тій чи іншій мірі представляють різні або відмінні афективні та когнітивні моделі поведінки у світі»⁴⁷.

У країнах західної Європи та США більшість науковців поділяють наукову позицію американської дослідниці Д. Дієрдорф⁴⁸ про те, що «міжкультурна компетентність — це здатність розвивати цілеспрямовані знання, вміння та

⁴³ Byram M., Nichols A., Stevens D. (2001), *Developing intercultural competence in practice*. New-York: Multilingual Matters, 296 p.

⁴⁴ Deardorff, D. K. (2006), *The Identification and Assessment of Intercultural Competence as a Student Outcome of Internationalization at Institutions of Higher Education in the United States*, *Journal of Studies in International Education* 10:241-266

⁴⁵ Tangen, D., Mercer, K. L., Spooner-Lane, R., & Hepple, E. (2011). *Exploring intercultural competence: A service-learning approach*. *Australian Journal of Teacher Education*, 36(11), 62–72.

⁴⁶ Kim, Y. (2009). *The identity factor in intercultural competence*. In D. K. Deardorff (Ed.), *The SAGE Handbook of Intercultural Competence* (pp. 53–65). Thousand Oaks, CA: SAGE.

⁴⁷ Spitzberg, B. H., & Chagnon, G. (2009). *Conceptualizing intercultural competence*. In D. K. Deardorff (Ed.), *The SAGE Handbook of Intercultural Competence* (pp. 2–52). Thousand Oaks, CA: SAGE. Los Angeles, - 544.

⁴⁸ Deardorff, D. K. (2006), *The Identification and Assessment of Intercultural Competence as a Student Outcome of Internationalization at Institutions of Higher Education in the United States*, *Journal of Studies in International Education* 10:241-266

навички, що призводять до змін у поведінці та спілкуванні, та є ефективними і доцільними в міжкультурній взаємодії»⁴⁹.

Встановлено, що проблема формування міжкультурної компетентності вивчалася здебільшого лінгвістами й методистами-філологами у специфічному контексті підготовки фахівців до міжкультурної комунікації переважно на матеріалі навчання іноземної мови, підготовки фахівців певної сфери, як фахівців-мовників, перекладачів тощо.

Виходячи з аналізу опрацьованої літератури щодо термінології вживання цього поняття, вважаємо за доцільне зауважити, що якщо у США і країнах Західної Європи загальноприйнятим є термін «міжкультурна компетентність», то в пост-радянських країнах переважає термін «полікультурна компетентність», хоча вживається також і поняття «міжкультурна компетентність».

Полікультурну компетентність українські дослідники (Л. Воротняк⁵⁰, О. Гуренко⁵¹, Р. Кравець⁵², Л. Хомич, Л. Султанова, Т. Шахрай⁵³, Л. Чередниченко⁵⁴) в узагальненому контексті трактують як важливу складову професійної компетентності, як інтегративну якість особистості майбутнього фахівця, як багатокомпонентне особистісне утворення, що є результатом відповідної підготовки й ґрунтується на засадах теоретичних знань та об'єктивних уявлень про етнокультурне різноманіття світу, що реалізується через

⁴⁹ Deardorff, D. K. (2006), The Identification and Assessment of Intercultural Competence as a Student Outcome of Internationalization at Institutions of Higher Education in the United States, *Journal of Studies in International Education* 10:241-266

⁵⁰ Воротняк Л.І. Педагогічна технологія формування полікультурної компетенції магістрів у вищих навчальних закладах: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Людмила Іванівна Воротняк. – Хмельницький, 2009. – 252 с.

⁵¹ Гуренко О.І. Полікультурна освіта майбутніх соціальних педагогів: теоретико-методичний аспект: монографія / Ольга Іванівна Гуренко. – Бердянськ: Видавець Ткачук О.В., 2014. – 588 с.

⁵² Кравець Р.А. Теоретичні і методичні основи полікультурної освіти майбутніх фахівців аграрної галузі дис. ...д-ра. пед наук 13.00.04 / Р.А.Кравець. – Хмельницький, 2018. – 577 с.

⁵³ Полікультурна освіта в контексті загальнокультурного розвитку особистості педагога: монографія / Л.О.Хомич, Л.Ю.Султанова, Т.О.Шахрай. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. – 212 с.

⁵⁴ Чередниченко Л. А. Формування полікультурної компетентності майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки : дис. ... канд. пед.н. / Чередниченко Любов Анатоліївна. – Х. : Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. – 2012. – 266 с.

уміння, навички й моделі поведінки, які забезпечують взаємодію з представниками різних народів і культур на основі позитивного (толерантного) ставлення до них, а також у процесі набуття досвіду міжкультурної комунікації, що сприяє ефективному вирішенню завдань професійної діяльності на основі позитивної взаємодії з представниками різних культур. На думку науковців, полікультурна компетентність — це здатність людини жити і діяти в багатокультурному середовищі; інтегруватися в іншу культуру при збереженні взаємозв'язку з рідною мовою, культурою, яка ґрунтується на поєднанні особистісних якостей, синтезованих знаннях, уміннях і навичках позитивної міжетнічної та міжкультурної взаємодії, що, зрештою, сприяє безконфліктній ідентифікації особистості в багатокультурному суспільстві та її інтеграції в полікультурний світовий простір.

Вважаємо, що в сучасних умовах у Україні доцільно використовувати поняття «міжкультурної компетентності» в основі якого закладено префікс між-, що означає взаємодію, співробітництво, взаємозалежність, взаємопроникнення, взаємовплив і в повній мірі та найбільш точно визначає сутність означеного феномену, так як для нас важливим є аспект *взаємо-*, під яким ми розуміємо діалог цінностей і культур. Тоді як префікс *полі-* у словниках іноземних слів О. Мельничука й О. Сліпущко тлумачиться як «численний», «багато». У науковій літературі використовують і префікс *мульти-*, який пояснюється як множинність предметів чи багаторазовість якихось дій, функцій; та *інтер-* — як здатність взаємодіяти, спілкуватися у міжкультурному контексті⁵⁵.

Отже, що у сучасній науково-педагогічній літературі існує велика кількість різноманітних підходів до розуміння поняття «міжкультурна компетентність»: особистісно-діяльнісного, когнітивного, поведінкового, комунікативного,

⁵⁵ Пришляк О. Ю. Формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій: теоретичний контекст: монографія; за наук. ред. В. П.Кравця. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2021. 556 с.

етнографічного, дискурсивного. Їх аналіз засвідчує, що одні дослідники розглядають «міжкультурну компетентність» як можливість людей мирно співіснувати в одному суспільстві; інші — як здатність входити до нової культури; як ідентичність, що інтегрує знання і зразки поведінки, в основі яких лежать принципи плюралізму мислення, глибокого усвідомлення культурних та історичних процесів. Однак більшість науковців сходяться на думці, що «міжкультурна компетентність» — це необхідний фактор успішної життєдіяльності людини у міжкультурному середовищі з можливістю вільно демонструвати власні цінності та ціннісні орієнтації та толерантно ставитися до особистої свободи, характеру спілкування, діяльності представників інших культур.

Проаналізувавши різні підходи до розуміння суті поняття «міжкультурна компетентність» у науковій літературі, ми прийшли до висновку, що міжкультурна компетентність фахівця соціономічної професії — це інтегративна професійно особистісна, здатна до саморозвитку якість, що забезпечує успіх у розв'язанні завдань міжкультурної комунікації, адаптацію й самореалізацію фахівця у міжкультурному суспільстві⁵⁶.

Міждисциплінарний статус дослідження проблеми формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій визначає різноманітність методологічних підходів в контексті дослідження проблеми формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій. Так, на рівні загально філософської методології проблема формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій характеризується як вивчення її на тлі міграційних і глобалізаційних процесів, зокрема, їх культурологічно-духовного аспекту. На

⁵⁶ Пришляк О. Ю. Формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій: теоретичний контекст: монографія; за наук. ред. В. П.Кравця. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2021. 556 с.

загальнонауковому рівні дослідження проблеми формування міжкультурної компетентності вимагає осмислення таких понять як «компетенція», «компетентність», «мультикультурна освіта», «міжкультурне виховання» та інших. Конкретно-методологічна методологія покликана деталізувати загальнонаукові підходи до осмислення і розробки системи формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій у закладі вищої освіти.

Аналіз сукупності парадигм, на підставі яких проводяться наукові дослідження (аксіологічної, гуманістичної, культурологічної, людиноцентристської, компетентнісної, соціокультурної комунікації та інших) слугує підставою для узагальнення, що в контексті дослідження проблеми формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій провідними слід вважати гуманістичну освітню парадигму, культурологічну і компетентнісну парадигми, котрі в умовах формування міжкультурного суспільства відіграють інтегративну й системотвірну роль стосовно інших, виконуючи інтегративну роль⁵⁷.

Втілення означених парадигм, котрі постають базовою основою розробки системи формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій, є життєво важливим в умовах сьогодення, оскільки формування міжкультурного суспільства вимагає нових підходів до системи побудови вищої освіти як провідної форми підготовки сучасної молоді до професійної діяльності. Зазначене зумовлює необхідність розробки технологій роботи фахівців соціономічних професій із різними категоріями клієнтів – представниками різних культур. Це сприятиме втіленню принципу гуманізму в професійну діяльність завдяки формуванню в майбутніх фахівців міжкультурного світогляду, ціннісних орієнтацій міжкультурного спрямування, системи

⁵⁷ Огнев'юк В. О. Освіта міжпарадигмального періоду. *Нова парадигма*. 2005. № 50. С. 36–48.

відповідних знань і переконань, розуміння того, що від їхньої громадянської позиції залежить не лише успіх професійної діяльності, але й майбутнє України як держави ⁵⁸.

Реалізація освітньо-гуманістичної, культурологічної й компетентнісної парадигм відбувається завдяки творчому і зваженому застосуванню взаємопов'язаних методологічних підходів, а саме: *аксіологічного, акмеологічного, діяльнісного, компетентнісного, комунікативного, культурологічного, особистісно-суб'єктного, синергетичного, системного, соціально-психологічного і міжкультурного*, які у своїй сукупності визначають цілісність системи формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій. Означені методологічні підходи визначено на підставі аналізу особливостей професійної діяльності фахівців соціономічних професій, суті міжкультурної компетентності, можливостей їх використання в процесі осмислення і реалізації системи формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців ⁵⁹.

Базуючись на висновках напрацювань науковців О. Березюк, В. Докучаєва, Л. Лесечко та ін.) вважаємо, що фундаментальною методологічною основою осмислення і побудови системи формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій є *системний підхід*, застосування якого має вирішальне значення в контексті підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності у міжкультурному середовищі. Системний підхід дозволяє акцентувати увагу на розкритті цілісності процесу формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій; виявлення в ньому взаємопов'язаних елементів; розглядати професійну підготовку і формування міжкультурної компетентності як єдину багатовимірну

⁵⁸ Крижко В. В. Антологія аксіологічної парадигми управління освітою: підручник. Київ: Освіта України, 2005. 440 с.

⁵⁹ Пришляк О. Ю. Формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій: теоретичний контекст: монографія; за наук. ред. В. П.Кравця. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2021. 556 с.

систему, що характеризується ієрархічною узгодженістю всіх елементів, органічним поєднанням внутрішніх і зовнішніх зв'язків, цілісністю, спроможністю до гнучкого реагування на зміни в освітньому процесі ⁶⁰.

Аналіз процесу формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій з позицій системного підходу передбачає його реалізацію у відкритій освітньо виховній системі. О. Березюк стверджує, що для відкритих систем характерними є нелінійність, різноманітність, толерантність, нестійкість і нерівноважність. Внутрішні елементи цих систем час від часу флюктурують, тому потрібні певні зусилля, щоб вони залишалися в більш-менш стабільному стані. У відкритих системах йде постійний процес самоорганізації і корекції, вони активно сприймають інновації, що робить їх вплив ефективним ⁶¹.

Не менш важливе значення для побудови системи формування міжкультурної компетентності має *культурологічний підхід*, який є базовим у спрямуванні молоді на освоєння надбань національної культури і водночас толерантного сприйняття особливостей інших культур і вірувань. На думку Р. Гришкової культурологічний підхід передбачає включення в контекст змісту освіти структури культури в різних її проявах, насамперед, духовної культури, що має виховний потенціал. Інтегральним результатом культурологічної спрямованості змісту освіти в закладах вищої освіти виступає становлення студента, який поважає себе й представників інших культур; готовий до гуманістичного вибору; володіє багатофункціональними компетентностями, що дозволяють йому навчитися самостійно вирішувати проблеми навчання та повсякденного життя ⁶².

⁶⁰ Лесечко Л. Д. Основи системного підходу: теорія, методологія, практика. Львів: ЛРІДУ УАДУ, 2002. 300 с.

⁶¹ Березюк О. С. Системний підхід до формування полікультурної компетентності майбутніх фахівців в сучасному освітньому просторі. Професійна педагогічна освіта: системні дослідження: монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ЖДУ, 2015. С. 193–209.

⁶² Гришкова Р. О. Формування іншомовної соціокультурної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей: монографія. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2007. 424 с.

У цьому контексті увагу привертає наукова позиція Т. Зюзіної стосовно того, що культурологічний підхід сприятиме формуванню толерантних відносин між представниками різних етнічних груп, ознайомленню з культурними цінностями інших народів. Дослідниця, обстоюючи позицію культуризації навчально-виховного процесу у системі вищої освіти, наполягає на доцільності широкого впровадження культурологічного підходу до побудови всієї системи освіти⁶³.

Культурологічний підхід дозволяє спрямувати процес професійної підготовки на формування особистості майбутнього фахівця на прикладах культурних надбань людства. Стрижнем освітнього процесу виступає мультикультуралізм як основний принцип освоєння світової культури. З культурологічного погляду поглиблення міжкультурної складової навчально-виховного процесу створює можливості етнокультурної інтеграції України в світовий культурний простір, розширює горизонти сприйняття здобутків літератури, поезії, музичних творів, художньої творчості народів світу. Майбутні фахівці соціономічних професій покликані сприйняти концепцію щодо власної культурологічної місії в суспільстві; сприяння педагогам, батькам, громадським дитячим і молодіжним об'єднанням у вихованні підростаючого покоління на духовних багатствах української культури та культур різних народів, а також проїнятися ідеєю важливості цієї місії. Враховуючи широту і багатогранність культур різних народів, важливо зосередитися на аспектах, які мають певні спільні елементи, що об'єднують людей різних культурних спільнот та допомагають їм знаходити спільну мову і порозуміння⁶⁴.

Майбутні фахівці соціономічних професій мають сприйняти й бути готовими пропагувати думку, що формування міжкультурного суспільства, як

⁶³ Зюзіна Т. О. Компаративний аналіз проблеми визначення цілей і завдань гуманітарної культурологічної освіти. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету*. Педагогічні науки. Бердянськ, 2006. № 4. С. 104–110.

⁶⁴ Гришкова Р. О. Формування іншомовної соціокультурної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей: монографія. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2007. 424 с.

важливої умови гармонізації міжнаціональних відносин, можливе на основі врахування основних концепцій культури, які дозволяють розглядати її як системну цілісність. Усвідомлення зазначених концепцій та їх ролі має важливе значення при осмисленні системи формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій. Особливо необхідно підкреслити, що інтегрувальну й системотвірну роль в означеній єдності відіграють духовно-культурні цінності міжкультурного суспільства, які забезпечують цілісну єдність різноманітних культур, їх гуманістичну спрямованість й дозволяють долати дисгармонію у розумінні і сприйнятті духовних цінностей і відмінностей різних культурних спільнот. Отже, усвідомлення важливості культурологічної роботи в її міжкультурному аспекті набуває особливої значущості для осмислення і проектування системи формування міжкультурної компетентності, яка має відігравати важливу роль в реалізації завдань професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічних професій ⁶⁵.

Значення *синергетичного підходу*, що розкриває вплив випадковостей колективної та індивідуальної взаємодії студентів, як основу міжкультурних зв'язків, також важливо згадати в даному контексті. Зазначений підхід дозволяє виявити закономірності розвитку соціально-педагогічних систем, їхню постійну нестабільність і мінливість. На думку О. Білої «результативність підготовки студентів залежить від синергетичного ефекту мобілізаційних чинників: педагогічний вплив викладацького складу вищої школи; вплив засобів масової комунікації, належність студентів до молодіжних організацій; конструктивна активність студентів через виникнення непередбачуваних обставин приватного

⁶⁵ Зязюн І. А. Культурна парадигма в практиці гуманітаризації і гуманізації сучасної освіти. *Культурна політика в Україні в контексті світових трансформаційних процесів*: матер. міжнар. наук.-прак. конференції. Київ, 2001. С. 40–43.

характеру; прояв конструктивної активності студента внаслідок виявленої в нього громадянської позиції тощо»⁶⁶.

Дослідник в галузі синергетичної методології І. Добронравова⁶⁷, відзначає, що еволюція систем, яка здійснюється на засадах само впорядкування, не є стабільною. Характерним для них є періодичне потрапляння в період нестабільності, коли флуктуації, що виникають при цьому, швидко зростають і послаблення функціональних зв'язків елементів системи негативно позначається на її ефективності. Цей момент є відображенням потрапляння системи в кризу, в якій перед нею постають два шляхи: або перехід на новий, більш якісний і стабільний рівень, або розгортання деградації і дестабілізації аж до припинення існування.

Важливість використання синергетичного підходу вважаємо доцільним з огляду на наступне: передбачити вплив усіх факторів на процес формування такого складного явища, як міжкультурна компетентність майбутніх фахівців соціальної сфери, практично неможливо. Насамперед, це вплив позааудиторних факторів (контакти з позавузівським середовищем, наявність довузівських ціннісних орієнтацій особистості, зокрема ставлення до глобалізаційних та міграційних процесів, міжнародних відносин тощо).

Також залучення студентів до волонтерської діяльності в міжнародному середовищі, участь у міжкультурних проектах, навчальна практика (контакти з представниками різних етнокультурних груп) – усе це, за законами синергії, повинно позитивно впливати на стабільність та ефективність системи формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій. У зв'язку з цим вважаємо, що досягнення ефективності системи формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців можливе лише на

⁶⁶ Біла О. О. Теорія і методика підготовки майбутніх фахівців соціономічної сфери до проектування професійної діяльності: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Вінницький державний педагогічний університет ім. Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2014. 44 с.

⁶⁷ Добронравова І. С. Синергетика: становление нелинейного мышления. Київ: Лыбидь, 1990. 152 с.

основі творчого поєднання системного та синергетичного підходів, використання інтегрованої системно-синергетичної методології.

Поєднання цих підходів дозволяє припустити появу нових емерджентних якостей системи, підвищення її ефективності та стійкості. У цьому контексті привертає увагу наукова позиція Т. Браницької, яка вважає, що «методологічне та евристичне значення синергетики для системи освіти полягає в тому, що ця теорія розкриває універсальні закономірності саморозвитку та функціонування систем різної природи, що знаходяться в умовах, далеких від рівноваги»⁶⁸.

Впевнені, що креативне поєднання системного та синергетичного підходів розкриє креативний потенціал системи розвитку міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій, її поступовий розвитку за рахунок взаємопідсилювальної дії всіх її компонентів. Гармонійне та оптимальне поєднання елементів системи запускає внутрішній механізм самоорганізації через пошук точок резонансу та їх вплив на активізацію внутрішнього потенціалу системи формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців. Таким чином, ми вважаємо, що системний і синергетичний підходи, їх творче поєднання з культурологічними та іншими підходами є базовою основою для побудови системи розвитку цієї компетентності⁶⁹.

Також розглянемо аксіологічний підхід до побудови системи формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій, який, за Л. Демінською, базується на засадах педагогічної аксіології як наукового напрямку. Ми дотримуємося наукової позиції, згідно з якою морально-ціннісні імперативи формують дуже важливий контекст для формування системи міжкультурної компетентності у зв'язку з аксіологічним підходом, оскільки

⁶⁸ Браницька Т. Р. Конфліктологічна культура фахівців соціономічних професій: технологія формування: монографія. Вінниця: Нілан ЛТД, 2018. 460 с.

⁶⁹ Пришляк О. Ю. Формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій: теоретичний контекст: монографія; за наук. ред. В. П.Кравця. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2021. 556 с.

професійна діяльність фахівців соціономічних професій передбачає роботу з людьми. Цей науковий напрям розроблено дослідниками в рамках гуманістично-культурологічної парадигми та аксіологічного підходу до професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічних професій. Зазначений підхід дозволяє чітко виділити ціннісні орієнтації та їх роль і значення в процесі функціонування системи формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців. Ціннісні орієнтації студентів є складним особистісно-психологічним ресурсом, який поєднує в собі аксіологічний і мотиваційний компоненти спрямованості навчально-виховного процесу та його впливу на особистість. Аксіологічний підхід до системи засвоєння знань передбачає зміщення акценту навчання з суто формального контакту зі світом духовно-культурних цінностей на активізацію пізнавального інтересу учнів до сфери культури та духовних цінностей, інтеріоризації в особистісній системі ціннісних орієнтацій ⁷⁰.

Система формування міжкультурної компетентності фахівців соціономічних професій має забезпечувати інтерналізацію таких цінностей, як доброта, чесність, совість, справедливість, щирість, милосердя, турбота про інших людей; уважність до інших, нетерпимість до проявів ксенофобії та ін. Опора на аксіологічний підхід у формуванні міжкультурної компетентності майбутніх фахівців сприяє зростанню морально-творчого потенціалу, формуванню особистості студента з міжкультурною поведінкою. Складність перебудови навчального процесу зумовлена тим, що усталені, сформовані стереотипи суспільної свідомості вступають у протиріччя з процесом становлення міжкультурного суспільства в Україні. Тому інтеграція цінностей «мозаїчної культури» в систему особистісних ціннісних орієнтацій студентів має бути підкріплена новими підходами, в тому числі аксіологічними аспектами та спрямована на інтелектуально-емоційне становлення особистості студентів

⁷⁰ Демінська Л. О. Аксіологічний підхід у педагогічному процесі. *Слобожанський науково-спортивний вісник*. 2010. № 14. С. 101–104.

через розвиток професійних якостей аксіологічного спрямування, орієнтацію на формування ціннісних орієнтацій міжкультурного характеру ⁷¹.

Обґрунтуємо доцільності опори на *акмеологічний підхід* при осмисленні феномену формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій. Акмеологічний підхід дозволяє простежити формування міжкультурної компетентності як складової частини становлення професіоналізму майбутніх фахівців соціономічних професій, як інструмент професійного самовдосконалення ⁷².

Акмеологічний підхід загалом доповнює аксіологічний, що дає змогу прогнозувати роль і функції міжкультурної компетентності в процесі професійного зростання та саморозвитку фахівців соціономічних професій. В умовах формування системи цінностей міжкультурного суспільства відбуваються кардинальні зміни в системі основних виховних ідеалів та орієнтацій. Це потребує суттєвої корекції розуміння цілей, змісту та сутності навчально-виховного процесу у закладах вищої освіти, апелювання до загальнокультурних цінностей та їх пропаганди. Ми поділяємо наукову позицію Т. Браніцької про те, що «акмеологічний підхід базується на принципах розвитку явищ, процесів, єдності теорії та практики, об'єктивності, висвітлює закономірності та механізми досягнення майбутніми фахівцями соціономічних професій сформованості конфліктологічної культури як поетапного наближення особистості до вершин професійного розвитку та професійної зрілості»⁷³.

Прагнення українського народу до європейської спільноти передбачає трансформацію національної системи освіти в європейську. Процес модернізації системи освіти включає, серед інших дій і заходів, активізацію творчого

⁷¹ Демінська Л. О. Аксіологічний підхід у педагогічному процесі. *Слобожанський науково-спортивний вісник*. 2010. № 14. С. 101–104.

⁷² Донець З. Ф. Осучаснення змісту культурознавчих дисциплін у вищій школі в контексті міжнародних культуроохоронних конвенцій: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / НАПН України. Інститут вищої освіти. Київ, 2004. 20 с.

⁷³ Браніцька Т. Р. Конфліктологічна культура фахівців соціономічних професій: технологія формування: монографія. Вінниця: Нілан ЛТД, 2018. 460 с.

потенціалу молоді, оптимальне сприяння професійному самовизначенню та професійному саморозвитку кожної молодої людини в міжкультурному суспільстві. Своєрідним виявом руху молодого покоління до загальноєвропейських духовно-ціннісних стандартів, формування особистості, здатної зробити свій внесок у створення демократичної, правової держави, є засвоєння цінностей та ідеалів міжкультурного суспільства.

У процесі реалізації системи формування міжкультурної компетентності важливу роль відіграє застосування *соціально-психологічного підходу*. Вважаємо, що соціально-психологічний підхід покладено в основу створення соціально-психологічної атмосфери довіри і взаєморозуміння, формування ціннісно-спрямованих здатностей міжкультурного характеру (сфера соціокультурного впливу), довірливо-ділового характеру міжособистісних відносин (сфера паритетної соціопсихологічної взаємодії і спілкування), особливого діяльнісно-рефлексивного стану самосвідомості (сфера полімотивації професійної підготовки). Характеристики соціально-психологічного підходу (цілісність, структурність, автономність) є умовами, за яких здійснюється перебіг форм активності та розгортаються позиції і стосунки між учасниками освітньої взаємодії, в результаті чого власне і відбувається формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій⁷⁴.

Інноваційні форми та методи взаємодії актуалізують зв'язок суб'єкта освіти зі світом культури, стимулюють особистісні можливості студента до самоорганізації та саморозвитку, що сприяє осмисленому та цілеспрямованому здобуттю нових знань. Для наповнення змісту освіти міжкультурним компонентом необхідно внести суттєву корекцію організації навчального

⁷⁴ Березок О. С. Системний підхід до формування полікультурної компетентності майбутніх фахівців в сучасному освітньому просторі. Професійна педагогічна освіта: системні дослідження: монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ЖДУ, 2015. С. 193–209

процесу, яка б враховувала суб'єктивну реальність ціннісної смислової сфери студента, специфіку змісту та навчального процесу. Саме з *позиції соціально-психологічного підходу* освітній процес сприяє розвитку особистісного потенціалу, перетворюючи студента на творчого партнера викладача та створює умови для освоєння ним міжкультурної компетентності. Тому основою соціально-психологічного підходу до організації навчально-виховного процесу є формування готовності студента до самостійного пошуку шляхів вирішення навчальних завдань, активізація його пізнавальної функції, творчого потенціалу, здатності жити і діяти в нестандартних ситуаціях, а механізмом для цього є фасилітація. Згідно твердження Д. Голлніка (D. Gollnick) фасилітація сприяє не тільки усуненню (або зменшенню) в людини негативних переживань, викликаних нестачею чогось, але й активізує її особистісний потенціал, орієнтацію на найбільш ефективне вирішення проблеми, актуалізує спроможність до творчої адаптації, самозміни і саморозвитку. Отже, застосування соціально-психологічного підходу до формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців означає посилення її впливу на свідомість, світогляд, формування громадянських якостей, усвідомлення власної ролі в соціальних процесах ⁷⁵.

Опора на *особистісно-суб'єктний підхід* при осмисленні та розробці системи формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій зумовлена насамперед зростанням ролі особистості з активною громадянською позицією, демократичним світоглядом, та прагненням до професійного зростання. Суть і особливості особистісно-суб'єктного підходу розкрито в працях Р. Вайноли ⁷⁶, та інших.

У контексті особистісно-суб'єктного підходу особливого значення набуває

⁷⁵ Gollnick D. M., Chinn P. S. Multicultural Education in a Pluralistic Society, 10 th Edition. [S. n.]: Pearson education, 2017. 352 p.

⁷⁶ Вайнола Р. Х. Педагогічні засади особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2009. 44 с.

роль закладу вищої освіти у розвитку гармонійно розвинутої особистості майбутніх фахівців соціономічних професій, які усвідомлюють свою відповідальність перед соціумом, оскільки лише спільними зусиллями можливо гармонізувати міжетнічні відносини у міжкультурному суспільстві. На нашу думку, особистісно-суб'єктний підхід, як важлива складова формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій, характеризує спрямованість процесу професійної підготовки на допомогу студенту в саморозвитку його індивідуальності, під якою розуміють комплексну характеристику особистості через сприйняття сформованості її якостей і властивостей. Вважаємо, що формування міжкультурної компетентності має сприяти переходу особистості від нижчих рівнів сприйняття цінностей міжкультурного суспільства до її вищого — духовного рівня, коли майбутній фахівець свідомо долучає себе до загальної справи оптимізації міжетнічних відносин у багатокультурному середовищі, вбачаючи в цьому одне із важливих призначень як фахівця. Особистісно-суб'єктний підхід виступає важливою методологічною основою саме тому, що він актуалізує роль і значення особистості як активного і пізнавального суб'єкта, визнає за індивідом статус суб'єкта, що відповідає за результати своєї професійної діяльності⁷⁷.

Застосування особистісно-суб'єктного методологічного підходу відображає вагому роль активної взаємодії студентів та викладачів, акцентує увагу на нових, інноваційних принципах освіти, дозволяє вийти на нову якість формування фахівця. Саме особистісно-суб'єктний підхід створює для майбутнього фахівця можливість засвоювати ті цінності, які започаткувало суспільство, долучитися до духовного світу інших людей, але при цьому

⁷⁷ Вайнола Р. Х. Педагогічні засади особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2009. 44 с.

усвідомлювати свою унікальність, свою відмінність від інших, по-своєму виражати себе у світі ⁷⁸.

Використання особистісно-суб'єктного підходу при осмисленні і реалізації системи формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій доцільно розглядати як методологічну основу що забезпечує: насичення навчально-виховного процесу компонентами міжкультурного спрямування; засвоєння базових знань, умінь і навичок як основи для формування міжкультурної компетентності; сприяння налагодженню позитивно спрямованих особистісно-суб'єктних взаємодій соціокультурного і міжкультурного характерів в освітньому середовищі закладу вищої освіти; стимулювання активності майбутніх фахівців в освоєнні індивідуальних способів особистісного самовизначення, фахових проєктів і програм, формуванні індивідуальної траєкторії професійного зростання ⁷⁹.

Здійснений аналіз наукових доробок свідчить, що процес формування особистісних якостей в контексті *діяльнісного підходу* ґрунтовно охарактеризовано в працях Н. Брюханової, що обґрунтувала концепцію формувального впливу діяльності на процес самовизначення особистості у своїх пріоритетах і уподобаннях, у професійному виборі. У контексті опори на положення діяльнісного підходу при формуванні міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій ми опиралися на положення стосовно того, що «обов'язковою умовою функціонування будь-якої системи є конкретизація і специфікація розглядуваного роду діяльності, виокремлення її внутрішньої структури і механізмів, її підстав і передумов, відокремлення того рівня, з точки зору суб'єкта діяльності і відповідного «розпредметнення» його

⁷⁸ Серьожникова Р. К. Творчий педагогічний потенціал майбутнього викладача економіки: теорія і практика професійно-педагогічної підготовки в університеті непедагогічного профілю: монографія. Донецьк: ДВНЗ «ДонНТУ», 2009. 297 с.

⁷⁹ Вайнола Р. Х. Педагогічні засади особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2009. 44 с.

спонукально-мотиваційної сфери, до якої її можна віднести, і встановлення ієрархічного взаємовідношення в рамках системи діяльності загалом ⁸⁰.

Важливою методологічною основою процесу розробки і функціонування системи формування міжкультурної компетентності є і *комунікативний підхід*, зокрема їх опора на міжкультурну комунікацію. Об'єктом комунікативного підходу є «... спілкування представників різних національностей і лінгвокультурних спільнот, а предметом – прийняті в національних спільнотах мовні стереотипи і норми поведінки, спілкування, певні «культурні сценарії» різних дій, сприйняття та оцінювання предметів і явищ, соціально унормовані звички, традиції, ритуали, дозволи, заборони тощо» ⁸¹, с.9. Комунікацію і спілкування, зазвичай, характеризують як тотожні (синонімічні) поняття. Поряд з тим, якщо комунікацію трактують в контексті широкого обміну інформацією, то спілкування часто кваліфікують як органічну частину комунікації.

У контексті здійснюваного дослідження особливий інтерес викликає процес комунікативної взаємодії фахівців соціономічних професій із представниками різних етнокультурних спільнот, який може бути схарактеризований як процес міжособистісної взаємодії, який породжено широким спектром актуальних потреб партнера, спрямований на задоволення цих потреб і опосередкований певними міжособистісними відносинами ⁸².

Процес міжкультурної комунікації характеризується як комплекс різних аспектів прояву: лінгвістичного, етичного, соціально-комунікативного, психологічного, соціально-педагогічного і професійно-комунікативного. Процес осмислення міжкультурної комунікації як наукової галузі дозволяє класифікувати

⁸⁰ Брюханова Н. О. Про діяльнісний підхід до формування змісту підготовки інженерно-педагогічних кадрів. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. Херсон, 2007. № 17. С. 148–162.

⁸¹ Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація: навчальний посібник. Київ: Академія, 2012. 288 с.

⁸² Кричківська О. В. Формування міжкультурної комунікативної компетентності майбутніх фахівців зовнішньоекономічної діяльності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2015. 291 с.

її як складову частину мовознавчих і суміжних наук. Міжкультурна комунікація опирається на здобутки лінгвокультурології — наукової галузі, що досліджує взаємозв'язок культури і різних мов в усіх формах взаємодії. В. Манакін стверджує, що результати дослідження лінгвокультурології відображаються, зокрема, у представленні особливостей національних мовних картин світу та окресленні вербальних і невербальних кордонів концептосфер націй, що і є основою міжкультурної компетенції⁸³.

Характеризуючи суть методологічних підходів, що мають вагомий вплив на формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій, вважаємо за доцільне схарактеризувати *міжкультурний підхід*, опора на який зумовлена процесами формування міжкультурного суспільства, його інтегрованих духовно-культурних цінностей, прагненням до створення в Україні нового демократичного співтовариства європейського типу.

Матеріали щодо ролі, місця міжкультурного підходу знаходимо в працях багатьох дослідників (О. Біла⁸⁴, , О. Кричківська⁸⁵, Д. Голлнік (D. Gollnick)⁸⁶). Аналізуючи сутність міжкультурного підходу, можна стверджувати, що жодна культура в умовах глобалізації і наростаючого міграційного процесу не може існувати у формі замкнутого простору, ізольованого від впливу інших культур та культурно-духовних цінностей. В умовах взаємопроникнення цінностей одних культур в світ інших культур, неминуче починаються зміни, починається процес їх «розмивання» і творення нових культурних елементів симбіозного характеру, що в кінцевому підсумку призводить до генезису самовпорядкування

⁸³ Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація: навчальний посібник. Київ: Академія, 2012. 288 с.

⁸⁴ Біла О. О. Теорія і методика підготовки майбутніх фахівців соціономічної сфери до проектування професійної діяльності: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Вінницький державний педагогічний університет ім. Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2014. 44 с.

⁸⁵ Кричківська О. В. Формування міжкультурної комунікативної компетентності майбутніх фахівців зовнішньоекономічної діяльності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2015. 291 с.

⁸⁶ Gollnick D. M., Chinn P. S. Multicultural Education in a Pluralistic Society, 10 th Edition. [S. n.]: Pearson education, 2017. 352 p.

культурних цінностей і ціннісних орієнтацій індивідуумів. Взаємодія представників різних культур і релігій — це і є діалог їх культур. Опиняючись в епіцентрі такої взаємодії особа реально контактує з «іншим», «чужим», «невідомим» їй культурно-мовним середовищем, змушена пристосовуватися до нього.

Міжкультурний підхід ми розглянули як методологічну основу утвердження принципу мультикультуралізму в системі вищої освіти України. Він постає як система способів впливу на особистість відповідно до вимог і сутності міжкультурного суспільства, прагнення до міжнародної ідентичності. В основі міжкультурного підходу лежать глобалізація та інформаційна революція, міграційні процеси, наростання контактів, спілкування і взаємодій представників різних націй і етнічних груп, розширення і поглиблення міжкультурних зв'язків. З'ясовано, що розробка і втілення міжкультурного підходу є складною освітньо-цивілізаційною проблемою, участь у розв'язанні якої дозволить створити нове міжкультурне світове співтовариство, гуманізувати і гармонізувати міжкультурні, міжетнічні взаємини.

В епіцентрі міжкультурного підходу, на думку багатьох дослідників, має бути особистість як носій мультикультурного світогляду, незалежно від національної і релігійної приналежності, статі та культурних чи релігійних уподобань. Зазначений підхід має базуватися на загальнолюдських цінностях, культурних здобутках різних народів, культурному плюралізмі, ідеї пошуку компромісних ціннісних компонентів, неприпустимості проявів расизму і шовінізму. Застосування міжкультурного підходу як методологічної основи дослідження передбачає побудову культурологічної складової освітнього процесу на прикладах порівняння цивілізованої взаємодії між культурами, адаптації особистісних культурологічних світоглядних уявлень до реалій міжкультурного суспільства, культурологічних цінностей представників інших

культур та релігій. Такий підхід є основою виникнення міжкультурного суспільства з новими духовно-ціннісними орієнтирами та ідеалами.

Міжкультурна компетентність як цілісна система синтезує сукупність знань (професійних, соціокультурних, культурологічних і лінгвістичних), умінь (загальнокультурних та культурно специфічних, вербальної та невербальної комунікації) та ціннісних орієнтацій. Як системна якість особистості міжкультурна компетентність виявляється у глибині знань і розумінні особливостей вербальної та невербальної поведінки, прийнятих у своїй та іншомовній культурі, у сталому інтересі до міжкультурних цінностей, у сформованості умінь виступати в якості посередника між представниками різних культур.

З'ясовано, що міжкультурна компетентність є складним багатокомпонентним утворенням, яке впливає на результативність взаємодії у міжкультурному середовищі та виявляється в умінні добирати необхідні засоби з урахуванням соціокультурного контексту, використовувати на практиці знання культурних правил і категорій, що обумовлюють успішність міжкультурного спілкування.

Ефективність міжкультурної освіти як системного явища в значній мірі залежить від утвердження так званої компетентнісної орієнтованої парадигми або компетентнісного підходу до організації освітнього процесу. Компетентнісний підхід у навчанні дозволяє акцентувати увагу на формуванні умінь вирішувати різні проблеми, що виникають в процесі професійної діяльності. Метою реалізації компетентнісного підходу є формування компетентностей як форми отримання фахівця з акцентом на практичну складову підготовки (на основі засвоєння певного комплексу знань (компетенцій)).

Отже є всі підстави констатувати, що компетентнісний підхід є важливою методологічною основою формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій. Він сприяє стимулюванню індивідуальної

активності студентів, творчому засвоєнню комплексу знань, умінь і навичок (стандарт міжкультурної компетенції), розвиває адаптаційні можливості, світоглядної орієнтації, сприяє формуванню особистісно-психологічного механізму реалізації засвоєного, тобто формуванню міжкультурної компетентності. Базування процесу професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічних професій на засадах компетентнісного підходу створює сприятливі умови для реалізації завдання навчати студентів застосовувати знання, уміння й навички в процесі їх професійної підготовки під час учбових практик, волонтерської діяльності, участі в різноманітних соціальних проектах. Важливість компетентнісного підходу як методологічної основи дослідження не викликає жодних сумнівів, адже саме він в умовах сьогодення визначає певні стандарти професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічних професій, їхнє призначення, функціональне поле діяльності і особливості роботи з різними категоріями клієнтів.

Таким чином, сукупність обраних підходів є втіленням гуманістичної, освітньої, культурологічної і компетентнісної парадигм, котрі відіграють інтегруючу, системотвірну роль при формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій. Їх інтегроване застосування уможливорює ефективність формування міжкультурної компетентності, сприяє зростанню впливу міжкультурності на процес професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічних професій.

Література

- Byram M., Nichols A., Stevens D. (2001). Developing intercultural competence in practice. New-York: Multilingual Matters,. 296 p.
- Deardorff, D. K. (2006). The Identification and Assessment of Intercultural Competence as a Student Outcome of Internationalization at Institutions of Higher Education in the United States, *Journal of Studies in International Education* 10:241-266

- Everett M. Rogers, Thomas M. Steinfatt. (1999). *Intercultural Communication* / M. Everett Rogers, M. Thomas Steinfatt. – Waveland Press, Inc. Prospect Heights, Illinois. – 292 p.
- Gollnick D. M., Chinn P. S. (2017). *Multicultural Education in a Pluralistic Society*, 10th Edition. [S. n.]: Pearson education,. 352 p.
- Kim, Y. (2009). The identity factor in intercultural competence. In D. K. Deardorff (Ed.), *The SAGE Handbook of Intercultural Competence* (pp. 53–65). Thousand Oaks, CA: SAGE.
- Spitzberg, B. H., & Chagnon, G. (2009). Conceptualizing intercultural competence. In D. K. Deardorff (Ed.), *The SAGE Handbook of Intercultural Competence* (pp. 2–52). Thousand Oaks, CA: SAGE. Los Angeles, - 544.
- Tangen, D., Mercer, K. L., Spooner-Lane, R., & Hepple, E. (2011). Exploring intercultural competence: A service-learning approach. *Australian Journal of Teacher Education*, 36(11), 62–72.
- Березок О.С. Системний підхід до формування полікультурної компетентності майбутніх фахівців в сучасному освітньому просторі. Професійна педагогічна освіта: системні дослідження: монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ЖДУ, 2015. С. 193–209.
- Біла О.О. Теорія і методика підготовки майбутніх фахівців соціономічної сфери до проектування професійної діяльності: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Вінницький державний педагогічний університет ім. Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2014. 44 с.
- Браніцька Т.Р. Конфліктологічна культура фахівців соціономічних професій: технологія формування: монографія. Вінниця: Нілан ЛТД, 2018. 460 с.
- Брюханова Н.О. Про діяльнісний підхід до формування змісту підготовки інженерно-педагогічних кадрів. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. Херсон, 2007. № 17. С. 148–162.

- Вайнола Р. Х. Педагогічні засади особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2009. 44 с.
- Воротняк Л.І. Педагогічна технологія формування полікультурної компетенції магістрів у вищих навчальних закладах: дис. ... канд.. пед. наук: 13.00.04 / Людмила Іванівна Воротняк. – Хмельницький, 2009. – 252 с.
- Гришкова Р.О. Формування іншомовної соціокультурної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей: монографія. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2007. 424 с.
- Гуренко О.І. Полікультурна освіта майбутніх соціальних педагогів: теоретико-методичний аспект: монографія / Ольга Іванівна Гуренко. – Бердянськ: Видавець Ткачук О.В., 2014. – 588 с.
- Демінська Л.О. Аксиологічний підхід у педагогічному процесі. *Слобожанський науково-спортивний вісник*. 2010. № 14. С. 101–104.
- Добронравова И.С. Синергетика: становление нелинейного мышления. Київ: Лыбидь, 1990. 152 с.
- Донець З.Ф. Осучаснення змісту культурознавчих дисциплін у вищій школі в контексті міжнародних культуроохоронних конвенцій: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / НАПН України. Інститут вищої освіти. Київ, 2004. 20 с.
- Зюзіна Т.О. Компаративний аналіз проблеми визначення цілей і завдань гуманітарної культурологічної освіти. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету*. Педагогічні науки. Бердянськ, 2006. № 4. С. 104–110.
- Зязюн І.А. Культурна парадигма в практиці гуманітаризації і гуманізації сучасної освіти. *Культурна політика в Україні в контексті світових*

трансформаційних процесів: матер. міжнар. наук.-прак. конференції. Київ, 2001. С. 40–43.

Кравець Р.А. Теоретичні і методичні основи полікультурної освіти майбутніх фахівців аграрної галузі дис. ...д-ра. пед наук 13.00.04 / Р.А.Кравець. – Хмельницький, 2018. – 577 с.

Кричківська О. В. Формування міжкультурної комунікативної компетентності майбутніх фахівців зовнішньоекономічної діяльності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2015. 291 с.

Лесечко Л.Д. Основи системного підходу: теорія, методологія, практика. Львів: ЛРІДУ УАДУ, 2002. 300 с.

Луговий В.І. Європейська концепція компетентнісного підходу у вищій школі та проблеми її реалізації в Україні / В. І. Луговий // Педагогіка і психологія. – 2009. – № 2. – С. 13–26.

Крижко В. В. Антологія аксіологічної парадигми управління освітою: підручник. Київ: Освіта України, 2005. 440 с.

Манакін В.М. Мова і міжкультурна комунікація: навчальний посібник. Київ: Академія, 2012. 288 с.

Нагач М.В. Підготовка майбутніх учителів у школах професійного розвитку в США: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / М.В.Нагач; Університет менеджменту освіти Академії педагогічних наук України. – К., 2008. – 21 с.

Овчарук О.В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти /О. В. Овчарук // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи /за заг. ред. О. В. Овчарук. – К., 2004. – 111 с.

Огнев'юк В.О. Освіта міжпарадигмального періоду. *Нова парадигма*. 2005. № 50. С. 36–48.

Полікультурна освіта в контексті загальнокультурного розвитку особистості педагога: монографія / Л.О.Хомич, Л.Ю.Султанова, Т.О.Шахрай. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. – 212 с.

Пришляк О.Ю. Формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій: теоретичний контекст: монографія; за наук. ред. В. П.Кравця. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2021. 556 с.

Протасов А.Г. Теоретико-методичні засади формування професійної компетентності майбутніх фахівців з неруйнівного контролю та технічної діагностики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д. пед. н.: спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти/А.Г. Протасов. – К., 2012. – 40 с.

Серьожникова Р.К. Творчий педагогічний потенціал майбутнього викладача економіки: теорія і практика професійно-педагогічної підготовки в університеті непедагогічного профілю: монографія. Донецьк: ДВНЗ «ДонНТУ», 2009. 297 с.

Чередниченко Л. А. Формування полікультурної компетентності майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки : дис. ... канд. пед.н./ Чередниченко Любов Анатоліївна. – Х.: Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. – 2012. – 266 с.